

כלאיים בעצי פרי

מאת משה זקס, המכון לחקר החקלאות עפ"י התורה ומינהל המחקר החקלאי

נצטוונו בתורה: "שדך לא תזרע כלאים" (ויקרא י"ט, י"ט); והסבירו חכמינו, כי איסור זה כולל איסור "כלאי הרכבה".
 איסור להרכיב עין, יחור או כל חלק מעץ פרי - על עץ המוגדר כשייך למין אחר; וכן גם בגידולי שדה וירקות. בניגוד לגידולי שדה, אין בעצי-פרי איסור לגדל בשכנות קרובה צמחים ממינים שונים, פרט לאיסור לגדל צמחים ממינים רבים שאינם עצים - בסמוך לגפנים.
 איסור ההרכבה של מין בשאינו מינו - כולל גם הרכבות לזמן, הרכבות תמך, והרכבות כריך. אף כאשר השתרש הרכוב והתחזק, כגון באגס שהשתרש מעל לכנת החבוש, נשאר העץ כלאיים ואסור לקיימו.

דין עץ שהורכב כלאיים

עץ שהורכב מין בשאינו מינו - אסור לנטוע אותו, ואסור לעשות שום מלאכה לקיומו, כולל השקיה, וחייבים לעקור אותו. מותר לקחת יחור מהרכוב בלבד או מהכנה בלבד ולהשתמש בו לריבוי או להרכבה על מינו בלבד.
 דין הפירות: למרות העבירה שבהרכבת כלאיים ובקיומם - אין הפירות אסורים באכילה.

הפרדת העצים למינים

ההגדרה ההלכתית, אילו עצים מהווים מין אחד או מינים שונים, לצורך הלכות אלה - אינה זהה בהכרח להגדרה הבוטאנית. בהלכה ניתנו סימנים מסוימים להבחנה בין מינים, ויש לנהוג לפי מסורת חכמינו, ובמקרי ספק - לבקש הכרעת חכמי הדור, שידונו לפי ההגדרות ההלכתיות.
 כל אילנות סרק - שאינם מניבים פרי אכיל - נחשבים, לעניין ההרכבה ביניהם, למין אחד. אם אילן הסרק הוא מאותו מין של אילן המאכל - כגון שקד מר עם שקד מתון - ההרכבה ביניהם מותרת; וכן מינים שבהם קיימים עצי זכר ועצי נקבה, כגון בתמר, ברור כי הם מין אחד, ומותר להאביק מאחד לאחר.
 יש מקרים, שבהם קיים ספק לגבי שני עצים או שנים, אם הם בני מין אחד או מינים שונים מבחינה הלכתית. כשיש ספק כזה - אסור להרכיבם זה בזה ולטעת אותם, אך אין איסור לקיים עצים מורכבים כאלה ולעבד את המטע.

להלן רשימה של הרכבות מצויות אסורות ומותרות, לידיעת הציבור. לא כללנו מינים רבים נוספים, שמגדלים על כנות שמאותו מין או על שרשים עצמיים.

רשימת ההרכבות המצויות, האסורות והמותרות, לעניין כלאיים מעצי פרי, ופרטים עליהן:

גרעיניים זני אגס. הזן העיקרי בארץ הוא ספדונה, ואותו מרכיבים כמעט תמיד על כנות חבוש, הרכבה שהיא איסור גמור ולא מצאנו מקור שיתן גיבוי לשמועה הנפוצה בין השתלנים, כי יש מי שמתיר. הנוטעים מעדיפים כנה זו אף על פי שהאיוחיו לקוי, מכיון שהאגס המורכב עליה נכנס מוקדם לניבה. רבים מחפים את תחתית הגזע בעפר כדי להשריש את הרכוב בהמשך הגידול, ובכך למנוע תמותה בהמשך השנים. הזן קוסציה עוד פחות מתאים לכנות החבוש.

כנות מותרות - אגס זריע. הרכיבו בארץ, במידה מועטה, גם על אגס זריע, כנה הגורמת צמיחה נמרצת ומשום כך פוריות מאוחרת ועץ גבוה. אמנם עלינו לציין, כי בתצפית שערנו התרשמנו כי ניתן להשיג פוריות מוקדמת בצורת שדרה נמוכה - על-ידי גידול הנוף בזווית ובטיפול קפדני וקשירות מנטיעתו, ומקווים שיתאפשר ניסוי

מסודר בכיוון זה. ניסו בארץ גם כנות אגס מותרות נוספות, כגון אגס ברוטוליפוליה שקיימות ממנו כמה חלקות מניבות, אך ככל הנראה, לא הושגה אחידות מספקת; וכן אגס סורי ועוד. לאחרונה הובאו לארץ כנות אגס מסדרת OHG ו-BP המומלצות בחו"ל, אך טרם ניסעו בארץ שטחים מסחריים על כנות אלו, אף שכבר אפשר להזמין שתילים.

חבוש. למעשה אין בעיה הלכתית, כי לא נהוג להרכיבו על כנה שאינה חבוש.

תפוח. מרכיבים על כנות תפוח המותרות, לאחרונה בעיקר על כנות מסדרת מולינג ובעיקר על מננסות כגון 9 או 106, וכן על חשבי, תפוח מקומי, ומעט על כנות תפוח אחרות שהיו נהוגות בעבר.

גלעינים

בעבר הרכיבו הרבה כל מין על זרע מאותו מין, שאלו הרכבות מותרות. אך כדי להשיג עמידות לשיעור רב של גיר בקרקע, וכן לשם הקדמת הניבה בעונה והשגת פרי גדול, הרכיבו - בעיקר זני שזיף ואפרסק - גם על כנת שקד, שבה קיים איסור כלאיים. לאחרונה נכנסו לשימוש נרחב כנות מכלוא, כפי שיפורט להלן.

אפרסק - כולל נקטרניה, שהיא בעלת קליפת פרי חלקה והיא מין אפרסק. בעבר הרכיבו בעיקר על כנות מותרות, כגון על אפרסק מקומי (בלדי), אפרסק 12-198 ונמגרד, אך הרכיבו וגידלו גם על כנת שקד, המהווה כלאיים. לאחרונה הוכנסו לשימוש כנות של מכלואי אפרסק שקד. מתוך קבוצה זו, הכנה GF677 נמצאה וזהה לאפרסק, והיא גם מסתמנת ככנה מתאימה לאפרסק וכמה מפוסקי הדור התירו אותה. יתכן שגם 749 דומה לה, דבר שעוד יבדק. כנות מכלוא אחרות הנמצאות במשתלות, כגון כנות הנסן (הדומות יותר לשקד) וכנות נוספות,

כולל כאלה שבין הוריהן יש שזיף, טרם הוגדרו מבחינת כלאיים.

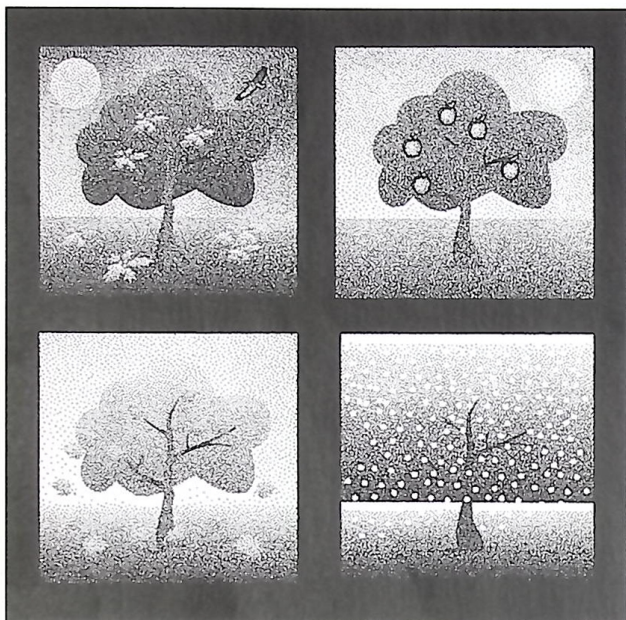
גודגן ודובדבן - ברגיל מרכיבים אותם על כנת מהלב. שלושה מינים אלה מוגדרים, מבחינה בוטנית, כמינים שונים; אך מבחינה הלכתית דינם כמין אחד, והרכבתם זה בזה הותרה. מרכיבים מעט גם על כנת מאזארד, שגם היא מין דובדבן.

משמש - כרגיל מרכיבים על כנת משמש זרע, שהיא מותרת; אך יש גם הרכבה על כנת שקד ואף על שזיף - האסורות.

שזיף - כל זני השזיף, כולל שזיף אירופי, מהווים מין אחד, למרות השוני הרב במראה שלהם. מרכיבים על כנות מריאנה המותרות, אך גם על כנות שקד ואפרסק-שקד, האסורות.

לאחרונה קיימת נטיעה נסיונית על כנות מכלוא הנראות כשזיף, כגון מירן, סייטישן, פרסיאנה, פיקסי. הן נראות כמותרות; אך מכיון שלא הצלחנו לקבל פירות מכנות אלו - תהליך הזיהוי ההלכתי שלהן עדיין לא הסתיים.

שקד - בעבר הרכיבו את השקד כמעט רק על כנות שקד. כיום מרכיבים על כנת אפרסק-שקד 677, המומלצת מבחינה מקצועית, אך נזכיר כי כמה מפוסקי הדור זיהו אותה כאפרסק, ולפי זה תהא אסורה. כנת הנסן 536 דומה יותר לשקד, אך טרם הוגדר סופית דינה מבחינה הלכתית.

אפרסמון, וכן אבוקדו - עצים אלה מורכבים על כנות מקבוצת זנים שונה אך מאותו מין, ולכן אין בהם חשש כלאיים.

אלה אמיתית מותר להרכיב על זרעיה אלה אמיתית, וכן על זרעיהם מפירות עצים שנוצרו מהפריה חופשית של עצי אלה אמיתית, וזרעיהם דומים במידה רבה לזרעי אלה אמיתית. לפי שהתקבל בעבר (בפסיקת הגרש"ז אויערבך זצ"ל), אין להרכיבה על אלה אטלנטית - ההרכבה המומלצת מבחינה מקצועית. אמנם, הגר"מ אליהו שליט"א התיר הרכבה כזאת.

גפן - מרכיבים על כנות שבחלקן הן ממינים שונים מבחינה בוטאנית, אך כל הכנות המקובלות כלולות מבחינה הלכתית, במין גפן.

הדרים

לפי המקובל, גם זנים וכנות של הדרים הנראים שונים זה מזה - ניתן להחשיבם כספק כלאיים, מכיון שקיים ספק אם הם מין אחד מבחינת ההלכה (בדומה לספקות הקיימים גם מבחינה בוטאנית). משום כך, כפי שהוסבר לעיל, אין איסור בקיום עצי הדר מכל סוג שהוא ובטיפול בהם, מכיון שהם לכל היותר ספק-כלאיים. עם זאת, קיים האיסור להרכיב וכן לנטוע עצים שהם ספק-כלאיים, ומשום כך יש להגדיר את המצב לגבי כל קבוצת זנים ביחס לכל סוג של כנה: האם הם נחשבים לספק-כלאיים או למין אחד מבחינה הלכתית.

לגבי הרשימה שלהלן נעיר, כי בעקבות בירורים בוטניים והלכתיים (בעזרת פרופ' א. גולדשמידט) חלו לאחרונה שינויים משמעותיים בהגדרת השתייכות קבוצות הזנים למין אחד מבחינה הלכתית, ומשום כך חלו שינויים משמעותיים בהגדרת המותר בהשוואה למה שהיה מקובל בעבר. לגבי כמה זנים הבירורים טרם הסתיימו, והרשימה אינה שלמה.

תפוחי זהב וקליפים - כל זניהם - מותר להרכיב על כנות חושש, קליאופטרה ורנגפור. כל שאר הכנות דינן כספק-כלאיים.

אשכולית וכן פומלית - הכנות הנהוגות כיום - כולן דינן ספק-כלאיים. מבין הכנות שדווח עליהן במעשה החקלאי ובניסויים בעבר - מותר להרכיב על כנות אשכולית זרע, ציטרומלו סווינגל וכנת פורמן (אשכולית ניוזילנדית), שלפי הספרות עשויות להתאים לשימוש מסחרי. התחלנו בהכנת ניסוי-השוואה כדי לבדוק כנות אלו שוב.

לימון, לימה, לימקוואט - מותר להרכיב על כנת וולקה-מריאנה, וכן על לימון גס, מאקרופילה ולימטה.

הערות לסיכום

מאמר זה הוא מהדורה מחודשת ומעודכנת של מאמר דומה, שהתפרסם ב"השדה" לפני כעשרים שנה, וכולל דברים שהתחדשו בעקבות השינויים שחלו כמעשה החקלאי, תצפיות שנערכו, ובירורי הלכה.

במאמר זה נכללו רק עיקרי הדברים וההנחיות המתבקשות, והוא נועד למסור את החלק המסוכסם מתוך המידע שברשותנו, אך אינו מהווה פסק-הלכה. בשאלות מעשיות יש לשאול את הרבנים המצויים בנושא.

מטרת עבודתנו היא מציאה והגדרה של צירופי כנות/זנים נוספים שישתלב, במגמה לאפשר גידול כל מיני עצי הפרי ללא עבירה על חוקי התורה. בתכניתנו - המשך מוחקר ובירור הלכתי-חקלאי הכולל מעקב אחר כנות רבות נוספות.

תודתנו לרבים שסייעו בבירור זה, ונוכיר מביניהם את הרבנים י. אפרתי, ש. רייכנברג וא. קנוהל, את אנשי המקצוע פרופ' א. גולדשמידט, אריה זרם, ד"ר ישעיהו קליין, ספי בנדור.